

Мушынскі М. Горкія ўрокі мінулага. Як разбураліся эстэтычныя асновы літаратуры // Бел. мова і літ. у школе. 1990. № 11—12.

Новік-Пяюн С. Ядвіся жыла ў Слоніме. Пра герайно апавесці Я. Коласа «У палескай глушы» // Бел. мова і літ. у школе. 1991. № 9.

Навуменка І. Якуб Колас. Нарыс жыцця і творчасці. Мн., 1982.

Праскаловіч В. «У дрэва павінны быць дзве дарогі...» Традыцыі нацыянальнага і сусветнага фальклору ў казках Якуба Коласа // Роднае слова. 1996. № 12.

Пшыркоў Ю. Эпас рэвалюцыі. Мн., 1975.

Салаўёва Т. Колас і музыка // Бел. мова і літ. у школе. 1991. № 3.

Чарота І. Балота — архетып Беларусі? // Роднае слова. 1994. № 2—3.

Чарота І. Дрэвы балотнага краю // Роднае слова. 1994. № 7—8.

Чарота І. Жывёлы балотнага краю // Роднае слова. 1994. № 10.

Шаладонова Ж. «Зямля дасць волі, дасць і сілы...» Вырашэнне праблемы «зямля — сялянін» у паэме Якуба Коласа «Новая зямля» ў кантэксте часу // Роднае слова. 1995. № 10.

Шамякіна Т. Вобраз музыкі ў беларускай літаратуры. Паводле паэм Янкі Купалы «Курган» і Якуба Коласа «Сымон-музыка» // Бел. мова і літ. у школе. 1992. № 12.

АНТУАН ДЭ СЕНТ-ЭКЗЮПЕРЫ

(1900—1944)

У вершы сучаснага беларускага паэта Алеся Разанава «Мы, людзі» ёсць такія радкі:

«На даляглядзе, у самым канцы пакручастай доўгай дарогі, — сонца, а на дарозе, ва ўсю яе даўжыню, — мы, людзі...»

Спыніўшыся на дарозе, адны з нас будуць на ёй жытло.

Другія, збаяўшыся, што іх у канцы не стане, падаюцца назад, ва ўсё большы цень.

Трэція, аддаўшы дарозе, што іх затрымлівала і цямніла, уваходзяць быццам у браму новага свету, у сонца, і самі становяцца сонцам, і ў людзях зямлі прадбачаць сонца-людзей».

Сярод гэтых, трэціх, мы нібыта бачым і Маленькага прынца, і аўтара, які раскажаў пра яго свету, — Антуана дэ Сент-Экзюперы. Ён таксама крочыць сярод гэтых, сярод сонцалюдзей, і нібыта ўваходзіць у сонца. Невы-

падкова такая паралель: блізкія называлі Антуана дэ Сент-Экзюперы Каралём Сонцам, сябры — Антуанам-Звездачотам.

СТАРОНКІ БІАГРАФІІ

Знаўцы сцвярджаюць, што біяграфія Экзюперы рамантичная, а смерць легендарная.

Антуан дэ Сент-Экзюперы нарадзіўся ў 1900 годзе ў Францыі ў правінцыяльным горадзе Ліёне, горадзе трох універсітэтаў і старажытнай архітэктуры. Ён паходзіў з графскага роду, рана страціў бацьку. Выхаваннем сына займалася маці. Яна далучыла Антуана да чудаўнага свету літаратуры, пазнаёміла з музыкай і выяўленчым мастацтвам, навучыла бачыць і разумець прыгажосць. Невыпадкова на працягу ўсяго нядоўгага жыцця адным з яго важнейшых адрасатаў была маці, ён вельмі часта дасылаў ёй свае лісты.

Гады дзяцінства і юнацтва, на думку ўжо сталага пісьменніка Экзюперы, гэта той перыяд, калі маленькі чалавек яшчэ захоўвае дадзеныя яму ад прыроды прыгажосць душы і творчыя задаткі, калі ён перапоўнены святлом жыцця і кахання, з'яўляецца ўвасабленнем унутранай чысціні і гармоніі. «Я глядзеў на пукаты лобік, на мяккія прыпухлыя вусны і думаў: вось твар музыканта, вось маленькі Моцарт, вось дзівосная абяцанка жонкі. Ён зусім як маленькі прынц з нейкай казкі: даць бы яму належны догляд, выхаванне, асвету — і ён апытаўся самым смелым надзеі!»

Але чалавек ва ўмовах пануючых у цывілізаваным свеце карыслівасці і прадажнасці павінен за грашыма і дабрабытам звычайна асуджаны самім грамадствам на жахлівае ператварэнне, на пераўтварэнне ў нешта зусім адваротнае, непадобнае на тое, чым абяцаў быць Маленькі прынц, маленькі Моцарт...

«Я паглядзеў на бацьку. Цяжкі і голы, як камень, чэрап. Цела, скручанае ў нязручным сне, засунутае ў рабочую спяцоўку — адны бугры ды перапады. Не чалавек, а куча сырой гліны... І проста розуму недаступна, як жа яны абое (муж і жонка. — *Аўт.*) сталі гэтымі кучамі гліны. Праз якія страшныя жорны прайшлі яны, пад якія штампавальны прэс трапілі? Жывёла і на старасці захоўвае сваю прывабнасць... Чаму ж скасавалася такая чудаўная гліна,

з якой вылеплены чалавек?.. Маленькі Моцарт, як і ўсе, трапіць пад той жа страшэнны штампавальны прэс.

І стане цешыцца гнюснай музыкай нізкапробных корчмаў.

Моцарт асуджаны...

Мяне мучыць клопат садоўніка. Мяне мучыць не гэтая галеча — у рэшце рэшт людзі звыкаюцца з галечай, як з лянотай. На ўсходзе шматлікія пакаленні жывуць у гразі, і гэта ім падабаецца. Тое, што мучыць мяне, нельга загаіць бясплатнымі супамі. Нясперпная не выродлівасць гэтай бясперпнай, скалечанай гліны. Нясперпна тое, што ў кожным з гэтых людзей, мажліва, забіты Моцарт...»

Таму Экзюперы і сваім жыццём, і сваёй творчасцю нібыта сцвярджаў: чалавек сам павінен шукаць сапраўднае, прыгожае і духоўленае ў жыцці, сам павінен не паддавацца на ілжывыя спакусы цывілізацыі, свядома выбіраючы такі шлях, што ўзбагачае духоўнымі набыткамі, якія нельга страціць і якія не ператвараюць чалавека ў скаціну, а Моцарта ў жабрака.

«Што трэба рабіць? — пытаўся аднойчы пісьменнік. — Гэта. Або супрацьлеглае. Або яшчэ што-небудзь. Будучае не дэтэрмінавана. Чым належыць быць? Вось асноўнае пытанне, бо толькі яно апладняе розум...» Экзюперы быў лётчыкам па прафесіі. І — пісьменнікам. І тут няма ніякай супярэчнасці. Калі яго спыталі, што для яго больш важнае — пісаць або лятаць, Экзюперы адказаў: «Для мяне лятаць і пісаць — адно і тое ж. Галоўнае — дзейнічаць, галоўнае — знайсці сябе. Авіятар і пісьменнік злучаюцца: абодва ў роўнай ступені спасцігаюць сусвет».

У 6 гадоў маленькі Антуан упершыню праехаў на цягніку, а затым, як сцвярджаюць, даволі дакладна намалюваў схему яго механізмаў. У 12 гадоў ён упершыню падняўся ў паветра. У Парыжскай акадэміі мастацтваў ён правучыўся 15 месяцаў і пакінуў яе дзеля таго, каб пайсці ў войска — у авіяцыю. У 1922 годзе ён быў ужо малодшым лейтэнантам. А ў 1926 годзе стала, назаўсёды ўвайшоў і ў авіяцыю, і ў літаратуру — у так званую высокую літаратуру, у сусветную літаратуру. У гэтым годзе ён стаў пілотам грамадзянскай авіяцыі, пачаў працу на лініях на поўдні Францыі і на поўначы Афрыкі і надрукаваў першае апавяданне «Лётчык». У 1929 годзе Экзюперы накіравалі на поўдзень Амерыкі тэхнічным дырэктарам французскай філіі авіялініі. Ён працягваў выконваць палёты, выпрабавваў самалёты, бо адчуваў і сваё прызвание

вучонага-распрацоўшчыка, канструктара-вынаходніка, і не мог пакінуць сваёй справы, свайго прызначэння — быць лётчыкам. Экзюперы двойчы трапляў у аварыі (у 1935, 1938 гадах), якія былі вельмі цяжкія.

На думку пісьменніка, праца лётчыка неабходная, таксама як і праца селяніна, як і іншыя прафесіі: яны пракладваюць чалавеку шлях да ісціны, яны дапамагаюць яму зразумець самога сябе, тое сапраўднае ў жыцці, што не дадуць ніякія абстрактныя, атрыманыя з кніг веды. «Зямля памагае нам зразумець саміх сябе, як не памогуць ніякія кнігі. Бо зямля не паддаецца нам. Чалавек спазнае сябе толькі ў змаганні з перашкодамі. Але для гэтага змагання яму патрэбны прылады. Яму патрэбны гэблік ці плуг. Селянін сваёй нялёгкай працай паступова вырывае ў прыроды яе таямніцы, і ісціна, якую ён здабывае, — усеагульная ісціна. Гэтак і самалёт — прылада для пракладвання паветраных ліній — сутыкае чалавека з усімі адвечнымі праблемамі».

Магчыма, менавіта дзеля таго, каб сказаць людзям пра тое, што такое самалёт, чым ён служыць людзям, што можна зразумець з дапамогай самалёта і што зрабіць, каб яму гэтая праца такая ж неабходная, як і іншая, Экзюперы і стаў пісьменнікам. Яго літаратурная спадчына невялікая, але асветленая, азароная незвычайнай асабістай, адметным талентам гэтага чалавека. У 1929 годзе быў выдадзены «Паўднёвы паштовы», кніга, якая мела элементы аўтабіяграфічнасці. У ёй ужо быў акрэслены пошук ісціны, вышэйшага маральнага закону, згодна з якім павінен жыць чалавек, — пошук так званай «формулы». І зроблены першыя адкрыцці: вобразы адзіноцтва і пустыні, мары пра братэрства людзей, успаміны пра дзяцінства.

Аповесць «Начны палёт» (1931) атрымала адну з найбольш значных літаратурных узнагарод — прэмію Феміна. Думка, якая прагучала ў гэтым творы, стала адным з заветаў Экзюперы: «Трэба прымусіць людзей жыць у пастаянным напружанні, вышчём, якое прыносіць і пакуты, і радасць». У 1939 годзе выйшла кніга «Планета людзей» (Вялікая прэмія Французскай акадэміі за лепшы раман), а ў 1942 годзе — «Ваенны лётчык». Казка-прытча «Маленькі прынец» пісалася ў пачатку 40-х гадоў, была выдадзена ў 1943 годзе ў Нью-Йорку. Асобнае месца ў творчай спадчыне Экзюперы займаюць нарысы, прадмовы да сваіх кніг, лісты (да маці, сяброў, да Рэнэ дэ Сасін і інш.). А сваю казку «Маленькі прынец» пісьменнік дапоў-

ніў уласнымі малюнкамі. Ды і ўся проза пісьменніка, асабліва гэты твор, шматфарбная, зіхатлівая, празрыстая, напоўненая святлом, чыстымі і прыгожымі колерамі. Да таго ж гэтая проза надзвычай музычная: аўтар нібыта аднаўляе музыку ночы і зорак, агучвае гармонію Сусвету, часам вельмі пяшчотную і радасную, часам самотную і сумна-тужлівую. А праз усё гэта і паўстае духоўнае, поўнае новага сэнсу жыццё Чалавека, Лётчыка, Пісьменніка, Гуманіста.

Пісьменнік Экзюперы быў удзельнікам вайны з фашызмам. У 1943 годзе ён служыў на поўначы Афрыкі, рабіў баявыя вылеты. Змагаўся за вызваленне Францыі. 31 ліпеня 1944 года ён апошні раз узняў сваю баявую машыну — амерыканскі самалёт-разведчык «лайтнінг». На ёй пілот Экзюперы зрабіў шмат вылетаў. Але ў гэты дзень ён не вярнуўся: «лайтнінг» быў збіты нямецкімі самалётамі. Кажуць, што Экзюперы ляцеў супраць сонца (якраз сустрач сонцу!) і ў промнях яго святла не заўважыў разведчыка «месершміта» і знішчальніка «фоке-вульфа». «Фоке-вульф» больш хуткі за «лайтнінг»...

У лісце з фронту Экзюперы пісаў: «Калі я выберуся жывым ... перада мной будзе стаяць толькі адна праблема: што можна, што трэба сказаць людзям?»

Што паспеў сказаць людзям, якое «слова» Экзюперы стала галоўным, якія «ўрокі» ён завяшчаў нашчадкам, сваім сучаснікам?

«ПЛАНЕТА ЛЮДЗЕЙ» ЯК УЗОР ЛІРЫЧНАЙ ПРОЗЫ

Гэты твор не мае агульнага, храналагічна паслядоўнага, звязанага прычынамі і наступствамі разгорнутых падзей, звычайнага, традыцыйна ўпарадкаванага сюжэта. «Планета людзей» — гэта прыклад бессюжэтнай, або лірычнай прозы. Аснову такой прозы складаюць, як правіла, не знешнія апісанні, учынкi і паводзіны герояў, не *аповед* (як агульная прыкмета прозы ўвогуле), а *пачуццё* — агульная прыкмета менавіта лірыкі. Аснову лірычнай прозы складаюць пачуццёвыя рэаліі, пачуццёвы вопыт аўтара. Яе характэрная прыкмета — адсутнасць якраз-такі ўзаемазвязаных падзей, логікі ўпарадкавання фактаў з жыцця герояў, таго, што звычайна называюць сюжэтам мастацкага твора. У «Планеты людзей» свая ло-

гіка — гэта логіка развіцця мастацкай думкі, узаемасувязь падзей і разважанняў, асобных фактаў з біяграфіі героя і маральных высноў, якія выпяваюць на глебе асэнсавання гэтых фактаў. Гэта кніга — прыклад адзінства духоўнага свету аўтара і яго героя, якога тут можна назваць лірычным героем, бо менавіта праз яго асобу аўтар перадае свае пачуцці, уражанні, сваё ўспрыманне, праз яго вошыт адлюстроўвае падзеі рэальнага, аб'ектыўнага, знешняга жыцця. Лірычная проза дае больш поўную карціну духоўнага свету чалавека, і гэта карціна разгортваецца ў рамане праз шэраг часам не звязаных паміж сабой сюжэтных ліній.

Адна з найбольш распрацаваных сюжэтных ліній «Планеты людзей» — гісторыя аварыі, у якой трапляюць лётчыкі паветранай авіяцыі. З самага пачатку рамана аўтар расказвае пра падрыхтоўку да свайго першага палёту. А затым на працягу твора з усіх палётаў згадвае найбольш складаныя. Першая гісторыя — вылет з Касабланкі галоўнага героя, ад імя якога вядзецца апавяданне, разам з радыстам Неры. Самалёт збіўся з курсу, і ніхто на зямлі не мог вызначыць яго каардынаты (глава «Паветраная лінія»). Лётчык, лірычны герой, якому аўтар перадае свой голас, блукае ў неабсяжных прасторах неба, скіроўваючы самалёт да зорак у пошуку таго агеньчыка, які запалены для яго на зямлі. Цікава і расапаць, якімі вобразамі карыстаецца аўтар для абвясчэння гэтых зорак-агеньчыкаў... Не, ён не праклінае іх за тое, што яны падманваюць яго надзеі на выратаванне... Ён захапляецца імі, ён захапляецца прыгажосцю зорак на небе і прыгажосцю агеньчыкаў на зямлі. Ён узрушаны, усхваляваны. Але ён жа на мяжы са смерцю! Дык якому ж гэта трэба быць чалавеку, каб трагічнай, смяротна небяспечнай сітуацыі захапляцца прыгажосцю і жыццём?! А можа, менавіта ў гэтым — ісціна? Можа, менавіта ў гэтым — вышэйшая праўда пра чалавека?! Можа, менавіта ў гэтым — сведчанне таго, што душа лётчыка не счарсцвела ў жыццёвых выпрабаваннях, што «гліна», з якой ён выраблены і зацвярдзела, але наадварот — душа захавалася некрамута чыстай, празрыстай, даверлівай і шчырай, як у дзіцяці, якое здольна ўспрымаць прыгажосць і радасць свету, не зважаючы на небяспеку. Бо толькі для дзіцяці ўласціва такое хваляванне, такая ўрачыстая настроенасць душы, як у лірычнага героя Экзюперы, які трапіў у безвыходнае становішча над бездан-

ню мора. Але цуд выратаўвае лётчыкаў ад падзення ў марскія глыбіні. Гэтаксама як цуд часам выратаўвае тых самых дзяцей ад небяспекі. Бо толькі, мабыць, чыстыя і незаплямленыя жыццёвым брудам душы могуць быць цудам уратаваныя...

Думка аўтара рухаецца па асацыятыўных сувязях (асацыяцыя — з'яднанне, спалучэнне, сувязь) — і гэта яшчэ адна прыкмета лірычнай прозы. Асацыяцыі ствараюць адметны ланцуг падзей, якія раней не былі звязаны паміж сабою, існавалі ў розных прасторавых, часавых вымярэннях. Экзюперы згадвае другога лётчыка — свайго сабра Мермоза, які быў з першых, хто пракладваў авіялініі. «Калі была адкрыта паветраная сувязь з Паўднёвай Амерыкай, Мермозу першаму, як заўсёды, было даручана вывучыць маршрут ад Буэнас-Айрэса да Сант'яга і, як раней над Сахарай, перакінуць мост па-над Андамі... Калі Анды былі належна асвоены, калі была добра вывучана тэхніка пералётаў, Мермоз перадаў гэты маршрут свайму таварышу Гіёмэ і ўзяўся асвойваць ноч... Калі і ноч была прыручана як след, Мермоз узяўся за акіян... Гэтак Мермоз скараў пяскі і горы, ноч і мора. Не раз пяскі і горы, ноч і мора паланялі яго. Але калі ён вяртаўся, то заўсёды для таго, каб зноў узлупаць у неба».

І так на працягу 12 гадоў працы ў авіяцыі. Усяго толькі 12 гадоў правёў Мермоз на гідрапланах, самалётах, бо век лётчыка надзвычай кароткі. У скупым паведамленні пра тое, што адбылося з Мермозам, аўтар працягвае сваю ўлюбёную тэму — праца лётчыка, як і праца селяніна, неабходная: «Сумненняў не было, Мермоз скончыў сваю працу і, як жней, які, сумленна звязаўшы сноп, засынае на сваёй ніве, — набыў вечны спакой» (глава «Таварышы»).

Трэцім прыкладам тых цяжасцей, што выпадаюць на долю лётчыкаў, Экзюперы назваў гісторыю аварыі Гіёмэ. У снежным буране яго самалёт згубіўшышыню, і лётчык апынуўся ў пастцы Андаў. Ён доўга змагаўся з буранам і снегам, два дні прасядзеў пад кабінаю самалёта, абклаўшыся мяшкамі з поштай. «А потым бура сціхла, і я пайшоў. Я ішоў пяць дзён і чатыры ночы». Толькі ў змаганні (зноў любімае думка пісьменніка), у выпрабаванні, у пераадоленні цяжасцей — са снегам і ветрам, з гарамі і зімою, нарэшце, з самім сабою — са стомаю і жаданнем адначыць, — толькі ў пераадоленні перашкод можа прыйсці

перамога. І Гіёмэ вытрымаў свой бой. Ён здолеў вярнуцца да людзей.

У лірычнай прозе Экзюперы важнае месца займаюць таксама разважанні аўтара пра тыя маральныя высновы, да якіх прыходзіць чалавек, прайшоўшы праз цяжкія выпрабаванні. Сапраўды, найважней той велізарны духоўны здабытак, які нельга згубіць, тое сапраўднае, праўдзівае, «вечнае», што набывае чалавек (і тое, што ў прозе Экзюперы так выразна проціпастаўлена лжывым каштоўнасцям мяшчанскага дабрабыту, практыцызму і меркантильнасці «цывілізаванага» жыцця). Угледзімся ў гэтыя духоўныя здабыткі.

У першай гісторыі, дзякуючы шчасліваму выпадку, лірычны герой і яго сябра радыст Неры пераляцелі цераз мора і прыямліліся на сушы. І што самае лепшае, што сапраўды патрэбнае чалавеку заўважае цудам уратаваны? Грошы? Багацце? Зьянне славы?.. Не, чалавек усхваляваны самымі простымі зямнымі радасцямі, першаснымі і таму — найгалоўнымі. Вярнуўшыся ў Касабланку, ён марыць зайсці ў невялікае бівэро і загадаць там каву з малаком і цёплай булчаккай, бо «ўся радасць жыцця сконца цэнтравалася для мяне ў гэтым першым думяным гарачым глытку, у гэтай сумесі малака, кавы і хлеба, праз якую прычашчаешся да спакойных лугоў, казачных плантацый і жніўных палёў, праз якую прычашчаешся да ўсёй зямлі».

А ці здольны чалавек, які жыве ў суме вялікага горада, які ўжо з пагардаю пазірае на навакольныя лес, рэчку, возера, адчуць сапраўднае дарункі зямлі, яе шчордасць і пяшчоту. Так Экзюперы, які шмат зразумеў у тыя гадзіны, што правёў у кабіне самалёта, вучыць і нас бачыць прыгажосць і каштоўнасць простых зямных рэчаў. Ён зразумеў глыбінную сутнасць зямнога жыцця чалавека, а не яго нябеснага прычашчэння. Ён усталёўвае тыя не заўважныя сувязі чалавека са светам, што прасціраецца навокал. І гэтая сувязь аднаўляецца кожны раз, як чалавек бярэ ў рукі каву з каваю, кавалак хлеба, кранаецца першакрыніц жыцця...

Так, радасць ад спатоленай смагі — гэта радасць жыцця, радасць адчуць сваю сувязь з зямлёй, якая ўгадавала, з людзьмі, якія прыгатавалі, падарылі чалавеку гэтыя звычайныя, але такія неабходныя рэчы: каву, малако, булчакку... Вобраз смагі становіцца сімвалам — гэта вобраз сувязі кожнага чалавека з прыродай, з жыццём. І таму, ка-

лі ў чалавека ёсць выбар, — а выбар у чалавека ёсць заўсёды — паміж натуральным або штучным, сапраўдным або ўяўным — пісьменнік гаворыць аб выбары на карысць натуральнага, прыроднага...

Выразна гэта ідэя «смагі» і выбару «жывога», «зямнога» прагучала і ў творы «Маленькі прынц»:

«— Дзень добры, — сказаў Маленькі прынц.

— Добры дзень, — сказаў крамнік.

Ён гандляваў удасканаленымі пілюлямі, якія праганяюць смагу. Хто праглыне такую пілюлю, — цэлы тыдзень не захоча піць.

— Наошта ты прадаеш гэта? — спытаў Маленькі прынц.

— А гэта дае вялікую эканомію ў часе, — сказаў крамнік. — Спецыялісты падлічылі, што за тыдзень можна зберагчы пяцьдзесят тры хвіліны.

— А што рабіць на працягу гэтых пяцідзесяці трох хвілін?

— Што табе захочацца...

Маленькі прынц падумаў: «А я, напрыклад, калі б меў пяцьдзесят тры вольныя хвіліны, пайшоў бы паціху да чыстай крыніцы...»

Вобраз смагі — гэта вобраз зямнога прыцягнення, сімвал жывой душы чалавека, які адчувае... Калі ж гэтую «смагу» падаўляць або прыгнятаць, або задавальняць штучнымі вырабамі, дык парушаецца адчуванне гэтай сувязі... Не, Экзюперы не адмаўляе цывілізацыю як бяздушную сілу, не. Яна дала яму яго «працу», яго самалёт — яго сродак далучэння да «планеты людзей». Але ён адмаўляе жывыя каштоўнасці гэтай цывілізацыі, абсалютызацыю яе раскошы, яе фальшывыя лозунгі, пошласць і нікчэмнасць мяшчанскага існавання...

Гісторыя з Мермозам дазволіла аўтару падвесці новыя вынікі: «Вось яны, урокі, дадзеныя Мермозам і іншымі таварышамі. Веліч любога рамяства, магчыма, заключаецца перш за ўсё ў тым, што яно яднае людзей: на свеце існуе толькі адна-адзіная раскоша — раскоша чалавечых пывязі». Гэта думка пра пывязі — працяг роздму Экзюперы над сутнасцю той прафесіі, якую выбірае сабе чалавек, над глыбінным зместам працы лётчыка, селяніна... Разважанні ў на гэту тэму ў «Планеце людзей» шмат. Гэта і сувязі, што яднаюць чалавека з зямлёю. І тыя, што ўсталёўваюцца паміж людзьмі. Імі прасякнута ўсё жывое і нежывое на зямлі. Таму ў гэты ланцуг прафесій так натуральна ўпля-

тасца яшчэ адна — па асацыяцыі — садоўніка, вобраз, які некалькі разоў сустракаецца ў тэксе. Паміраючы, садоўнік пакутаваў: «Хто ж гэта цяпер будзе падстрыгаць мае дрэвы?» Бо чалавек пакідае «ўробленую зямлю. Уробленую планету. Ён быў звязаны любоўю з усімі палямі і садамі, з усімі дрэвамі нашай зямлі». І ў іншым месцы: «Калі ў садзе пасля доўгіх пошукаў выведучь нарэшце новы гатунак ружы, дык усіх садоўнікаў ахоплівае хваляванне. Ружу пераносяць у асобнае месца, ружу даглядаюць і пецяць. А людзі растуць без садоўніка. Маленькі Моцарт, як і ўсе, трапіць пад той жа страшэнны штампавальны прэс...»

Думка пра садоўніка можа быць працягнута і ў наступных разважаннях. «Планета людзей» — гэта планета, якая населена ўсім — і людзьмі, і ружамі. І ўсім патрэбен дагляд, і ва ўсіх павінен быць садоўнік. Філасофская казка «Маленькі прынец» дапаўняе гэтыя разважанні вельмі трапнымі, дасканалымі высновамі. Толькі ці ўмеем мы прыслухацца да гэтых разважанняў? Толькі ці здольны мы ўсвядоміць гэты жыццёвы вопыт — вопыт Маленькага прынца з Астэроіда В-612?

Аварыя Гіёмэ дадала да ўрокаў Экзюперы новыя адкрыцці. Сам Гіёмэ разумее: ён павінен вярнуцца. Але я казаў сабе: «Калі мая жонка верыць, што я жывы, яна верыць, што я іду. І таварышы вераць, што я іду. Усе вераць у мяне. І я проста нягоднік буду, калі спынюся!» Гэта — думкі пра веру людзей і іх адказнасць перад іншымі. Знаёмства героя з такімі людзьмі, як Мерцэз, як Гіёмэ, дапамагло зразумець многае, дало магчымасць убачыць ісціну — і пра сябе, і пра людзей: мужнасць Гіёмэ — гэта перш за ўсё праяўленне ягонай сумленнасці... Яго веліч — у адчуванні адказнасці. У адказнасці за самога сябе, за пошту, за надзею таварышаў. Ён трымае ў сваіх руках іхняе гора і іхнюю радасць. Ён у адказнасці за ўсё, што ствараецца там, сярод жывых, у стварэнні чаго павінен прыняць удзел і ён. Ён у адказе за лёс чалавецтва — бо ён залежыць і ад яго працы.

Ён з тых шырокіх натур, якія, падобна вялікім аазісам, здольны шмат што ўмясціць і даць прытулак у сваёй засеці. Быць чалавекам якраз і азначае быць адказным за ўсё на свеце».

Так у тэму сяброўства ўваходзіць і тэма адказнасці чалавека — адказнасці і за сябе асабіста, і за лёс блізкіх і сяброў, і за лёс усяго чалавецтва. І гэта думка не можа

быць прыналежнасцю толькі тых, хто стаіць на чале сваіх дзяржаў, партый, аб'яднанняў. Думка пра адказнасць чалавека за лёс усяго чалавецтва аднесена аўтарам і да самага, так бы мовіць, «апошняга» з людзей — да раба. Нават раб, на думку Экзюперы, павінен адчуваць сваю адказнасць за ўсё чалавецтва. І такі чалавек унутрана ніколі не з'яўляецца рабом, бо не можа быць ім па свайму духу, па сутнасці. Бо ён — Чалавек. Пра гэта сведчыць і адзін з мікрасюжэтаў кнігі «Планета людзей».

Глава «Азіс» распавядае пра выкуп на волю Барка Магамета. Барк быў нявольнікам маўраў. Некалі яго прадалі ў рабства, але ён, Барк, якога дома звалі Магамет-бен-Лаўсін, марыць аб волі. Письменнік расказвае гісторыю яго выкупу. І вось Барк на волі. У яго ёсць грошы, якія сабралі лётчыкі, грошы, каб вярнуцца да сям'і і мець матэрыяльную дапамогу ў першыя часы. Але ўсе грошы на волі Магамет патраціў на тое, каб купіць незнаёмым дзецям з жабрацкіх ускраін Агадзіра цудоўныя цацкі.

Письменнік добра разумее гэтага чалавека: не матэрыяльныя, а духоўныя каштоўнасці займаюць яго больш за ўсё. Таму ў апавяданні гучыць нібыта голас Магамета — ён перамяжаецца з голасам аўтара: думкі абодвух разгортваюцца ва унісон. Выдатны ўчынак Магамета нарадзіў у свядомасці аўтара цэлы ланцуг меркаванняў, разважанняў. З іх нараджаецца ісціна — ісціна пра Чалавека:

« — Дурню, паберажы грошы!

Але Барк ужо нічога не чуў. Ён урачыста, па аднаму, падзываў да сябе дзяцей, і маленькія ручаньці пацягнуліся да цацак, бранзалетаў і вышываных золатам пантофлікаў. І кожнае дзіця, завалодаўшы сваім скарбам, адразу ж дзікавата ўцякала...

На думку Абдалы, Барк «ад радасці звар'яцеў». Але, па-мойму, справа не ў тым, што Барк хацеў падзяліцца лішкам уласнай радасці.

Ён быў вольны і таму валодаў самым галоўным, самым дарагім — правам быць любімым, правам ісці ў любым накірунку і зарабляць свой хлеб сваёй працай. Навошта яму гэтыя грошы... калі яго, як жорсткі голад, мучыла патрэба быць чалавекам сярод людзей, патрэба адчуваць сваю цесную сувязь з людзьмі». І гэтыя словы гучаць як Высокая ісціна пра Чалавека.

ЖЫЦЦЁВЫЯ І ТВОРЧЫЯ ФОРМУЛЫ ЭКЗЮПЕРЫ

Згадаем старажытныя часы. Біблія. Згодна са Старым заветам, Бог стварыў чалавека на шосты дзень. І накінаваў чалавеку быць не толькі «ўладаром», «царом», «вянцом» Раю, створанага для яго сусвету, але быць і «слугою» гэтага сусвету — тым, хто даглядае свой сад, сваю зямлю, хто служыць жывому і нежывому. Менавіта гэтую традыцыю аднаўляе ў сваёй творчасці Экзюперы. Чалавеку дадзена быць Моцартам, але ён жа павінен быць і садоўнікам. Чалавек — гэта Маленькі прынец. Чыстае пачуццё чалавек павінен пранесці праз усё сваё жыццё, захаваўшы ў сабе светлы вобраз Маленькага прынца. Маленькі прынец разумее ісціну — ён павінен служыць сваёй планеце (і не планеце нават — астэроіду), даглядаць сваю ружу (або няхай сабе і зусім звычайную кветку), ён павінен знішчаць баабабы на сваёй зямлі, выкарчоўваць з імі ўсё злое, ненавісніцкае, агіднае, што здольна разарваць яго кавалачак зямлі на часткі... І служыць чалавеку, ззяючы, як зорка, для яго ўначы, — такая непатрэбная для грубай матэрыі, але такая неабходная для душы прыгажосць! Прыгажосць зоркі, прыгажосць кветкі, прыгажосць саду... крыніцы...

Зноў згадаем Стары завет. Рай быў створаны як краіна гармоніі паміж чалавекам і прыродаю, паміж чалавекам і чалавекам (Адамам і Еваю), чалавека самім з сабою (душэўная гармонія). Але чалавек марыў забарону — і гармонія разбурылася...

Няшмат пісьменнікаў у свеце, якія адлюстравалі гэтую няўмольную прагу — «смергу» — гармоніі, аднаўлення парушаных людскіх сувязей. Дон Кіхот — герой іспанскага пісьменніка Адраджэння Мігеля Сервантэса сцвярджаў: «Я нараджаны ў наш жалезны век, каб аднавіць залаты» — і з гэтай прагаю гармоніі ён здзяйсняў свае вандраванні. Беларускі паэт «сярэбранага веку адраджэння» Максім Багдановіч пытаўся: «Нашто ж на зямлі сваркі і звадкі, боль і горыч, калі ўсе мы разам ляцім да зор?» Эрнэст Хемінгуэй напрыканцы свайго творчага шляху стварыў велічны вобраз старога Сант'яга, чалавека, які адчуваў сваю цесную повязь з зямлёй і морам, з птушкамі і раслінамі, нарэшце з рыбаю, якая павінна была стаць яго здабычаю...

Ваенны пілот, пісьменнік Экзюперы марыў пра гармонію-братэрства, пра непарушную повязь людзей на «планеце людзей»: «Навошта нам ненавідзецц адзін аднаго? Мы ж адна сям'я, нас кружыць адна і тая ж планета, мы эпіпаж аднаго карабля... А каб вызваліць нас, дастаткова ж толькі памагчы нам усвядоміць усеагульную мэту і пацаць шукаць тую повязь, якія з'яднаюць усіх». Усталяванню гэтых повязяў, пошукам іх і аднаўленню спрадвечнай гармоніі з Сусветам прысвяціў сваё жыццё і сваю творчасць Антуан дэ Сент-Экзюперы.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Паспрабуйце выканаць заданні, прапанаваныя ў тэксце.
2. Што асабіста вам запала ў душу — падзея, вобраз, фраза, калі вы читалі «Планету людзей» або іншы твор Экзюперы?
3. Пра якія прафесіі кажа пісьменнік у рамане «Планета людзей»? Як ён характарызуе гэтыя прафесіі і людзей, якія імі валодаюць? Чаму?
4. З творчасцю якіх беларускіх пісьменнікаў, на вашу думку, лучыцца творчасць Экзюперы прагай гармоніі, верай у магчымасць яе дасягнення? Назавіце беларускіх празаікаў — прыхільнікаў лірызаванага пісьма, з творчасцю якіх вы пазнаёміліся ў класе.
5. Якія Коласавы героі блізкія па светапогляду, паводзінах да герояў французскага пісьменніка? Ці не падобныя асобныя «Казкі жыцця» класіка беларускай літаратуры сваім стылем да твораў Антуана дэ Сент-Экзюперы?

ЛІТАРАТУРА

- Моруа А. Літаратурныя партреты. М., 1970.
Олдрыдж Дж. Паляўнічы. Хемінгуэй Э. Стары чалавек і мора. Сент-Экзюперы А. Планета людзей. Маленькі прынец. Мн., 1996.